



УДК 811.161.2'282.4

DOI 10.35433/philology.1 (96).2022.155-164

## ГРАМАТИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОЇ ГОВІРКИ В БАШКОРТОСТАНІ

М. М. Ткачук\*

Статтю присвячено дослідженню питання варіантності – структурно-типологічної й універсальної ознаки більшості діалектів, що зумовлено усною формою їх побутування. Предметом дослідження стала граматична варіантність, яку розглянуто на матеріалі однієї транслокалізованої (переселенської) української говірки – с. Степанівка Аургазинського району Республіки Башкортостан. Більшість населення Степанівки – українці, водночас у селі проживають і представники інших етносів, що створює умови для тісних контактів. Джерелом дослідження став корпус діалектних текстів зв'язного мовлення українців Степанівки, записаних у 2012 році під час діалектологічної експедиції, та наративи, опубліковані у виданні "Етнографічний образ українців зарубіжжя" (Київ, 2019). Дослідження здійснено з урахуванням рис материнської основи цієї говірки: вихідним для башкирської Степанівки є слобожанський говір з окремими середньонаддніпрянськими рисами.

Аналіз корпусу діалектних текстів із говірки с. Степанівка дав змогу виявити безваріантні та варіантні граматичні форми різних частин мови. Варіантні граматичні форми зумовлені різними факторами: більшість варіантів, чи так званих дублетних граматичних форм, відповідають діалектній нормі говірки, а оскільки це говірка транслокалізована – питомих систем її материнської основи; інші є наслідком контактування з іншим ідіомом, насамперед із російською мовою. Важливим фактором вияву граматичної варіантності є особливості ідіолектів носіїв говірки.

Варіантні форми виявлено в межах різних частин мови. Найстабільнішою до впливу контактних ідіомів виявилася дієслівна система, тоді як у відмінковій системі іменних частин мов багато варіантів, що є результатом переймання граматичних рис контактної російської мови; аналіз контексту вживання таких форм свідчить про їх рівнофункційність із формами питомими.

**Ключові слова:** варіантність у діалектах, граматична варіантність, переселенська говірка, транслокалізована говірка, українські говірки за кордоном, материнська основа говірки.

\* кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник  
(Інститут української мови НАН України)  
tkachuk\_maryna@ukr.net  
ORCID: 0000-0002-4165-7741

## GRAMMATICAL VARIABILITY OF THE UKRAINIAN TRANSMIGRATORY MICRODIALECT IN BASHKORTOSTAN

**Тkachuk M. M.**

*The article deals with the question of variability – a structural and typological universal feature of most dialects, which is caused by the oral form of their existence. The subject of the study is grammatical variability, which was considered on the basis of one translocalized (transmigratory) Ukrainian microdialect of Stepanivka village, Aurgazinsky district, the Republic of Bashkortostan. The majority of the population of Stepanivka are Ukrainians, at the same time representatives of other ethnic groups live in the village too, which creates conditions for close contacts. The source of the study were the corpora of dialectal texts of coherent speech of Ukrainians in Stepanivka, recorded in 2012 during the dialectological expedition, and narratives published in the book "Ethnographic image of Ukrainians abroad" (Kyiv, 2019). The study was carried out taking into account the features of the maternal basis of this microdialect: the source for the Bashkirian Stepanivka is Slobozhansky dialect with some Middle Dnieper features.*

*Analysis of the dialectal texts corpora from the Stepanivka microdialect allowed to identify invariant and variant grammatical forms of different parts of speech. Variant grammatical forms occur due to various factors: most variants, or so-called doublet grammatical forms, correspond to the dialectal norm of the microdialect, and since this microdialect is translocalized, to the original system of its maternal dialectal basis; the other ones are the result of contacts with another idiom, primarily with the Russian language. An important factor in the manifestation of grammatical variability is the peculiarities of the idiodialects of the dialectal speakers.*

*The variant forms are found within different parts of speech. The verb system is the most stable to the influence of contact idioms, while there are many variants in the case system of noun parts of speech, which is the result of adopting grammatical features of contact Russian language; the analysis of the context of using of such forms testifies to their equal function with original grammar forms.*

**Keywords:** *variability in dialects, grammatical variability, transmigratory microdialect, translocalized microdialect, Ukrainian dialects abroad, maternal basis of microdialect.*

### **Постановка проблеми.**

Варіантність – це структурно-типологічна й імпліцитна ознака більшості сучасних діалектних систем. Вона визначається насамперед усною формою побутування говірки, що зумовлює настанову на творення наративу тут і зараз [6: 12]. Притаманна варіантність і транслокалізованим говіркам – тим, які змінили свою локалізацію в певний момент свого існування та розвитку, тобто так званим переселенським. Варіантність проявляється на різних мовних рівнях – фонетичному, граматичному, лексичному. Прийнято вважати, що переселенські діалекти є відкритішими до входження нових елементів, насамперед лексичних, унаслідок дії різних факторів, що згодом утворюють ряди варіантів; натомість фонетична та граматична системи лишаються стабільнішими,

хоча зрештою також зазнають впливу мовного оточення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Як мовне явище, що визначає мовний образ діалекту, варіантність була предметом дослідження багатьох українських мовознавців переважно у зв'язку з аналізом репертуару діалектних одиниць різних рівнів у різних українських говірках. Найґрунтовніше в українській діалектології описане питання ареального варіювання діалектної лексики – як формальне, так і семантичне варіювання слова [7]. Так чи інакше просторового варіювання слова на різних мовних рівнях (фонетичному, словотвірному, лексичному, синтаксичному) і в різних діалектних ареалах торкається більшість учених-діалектологів. Водночас варіантність у межах однієї діалектної системи рідше ставала

об'єктом спеціального докладного опису. Найбільшу увагу українські мовознавці звертали на лексичну синонімію (синонімії відношення, дублети), що цілком логічно з огляду на поживлення в останні десятиліття досліджень з діалектної лексикології (див., напр.: [1; 4; 8] та багато ін.); окремі праці присвячено іншим мовним рівням – фонетичному [3]; словотвірному [13] тощо. Теоретичне осмислення одного питання діалектної варіантології – укладання словника варіантної лексики одного ідіому представлено в [16]. Зазначимо, що типи, контексти та причини творення варіантності мовознавці розглядали лише принагідно.

**Мета** пропонованого дослідження – проаналізувати граматичні особливості однієї транслокалізованої (переселенської) української говірки, яка побутує в полілінгвальному діалектному середовищі; виявити, чи наявні в говірці граматичні варіанти, одиниці яких саме граматичних категорій підлягають варіюванню в межах діалектної системи, та встановити фактори, які визначають граматичну варіантність у говірці такого типу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Для аналізу варіантності граматичної системи транслокалізованої говірки важливою є її загальна соціолінгвальна та власне лінгвістична характеристика. Об'єктом опису стала діалектна система с. Степанівка Аургазинського району Республіки Башкортостан Російської Федерації. Башкирське с. Степанівка було обрано як об'єкт діалектологічного обстеження з огляду на значний відсоток українського населення, яке зберігає питомий мовний і культурний код.

Джерелами дослідження став корпус транскрибованих діалектних текстів із говірки с. Степанівка Аургазинського району Республіки Башкортостан, представлений у виданні [14], а також наративи українців – жителів села,

подані орфографічним записом зі збереженням основних мовленнєвих рис [15].

Відносно донедавна в Степанівці проживали самі українці, що, можемо логічно припустити, вплинуло на збереження питомого мовного коду переселенців на ці землі: Е.: А тут, у Степанівці, лише українці жили? – Інф. 1: *Тут в\_осноў'ном од'н'ї укра'ін'ц'ї // вот йа ко'ли ма'лиі буў у \_'нас тут ни'кого ни'бу'ло не... / 'т'ілк'і укра'ін'ц'ї // укра'ін'ц'ї бу'ли //* – Інф. 2: *Ни та'тар'іў не\_бу'ло / не \_баш'кир'іў / ад'н'ї укра'ін'ц'ї //*

Поселення (за даними офіційного перепису населення 2010 р., у с. Степанівка проживала 381 особа; з них українців – 39 %) було засноване наприкінці XIX ст. переселенцями із Сумського повіту Харківської губернії, де також існує н. п. Степанівка (нині – смт Сумського району Сумської обл.). Водночас у селі проживають і представники інших етносів, найбільше з яких – росіян (33 % за переписом 2010 р.), решта – неслов'янське населення (башкири, татари та ін.), з яким українці сьогодні контактують тісніше, порівняно з минулими роками, проте відчутного впливу на говірку загалом і її граматичну систему зокрема неслов'янські мови не справляють, відбувається переймання хіба що окремих слів.

Отож материнською основою башкирської Степанівки є слобожанський говір з окремими середньонадніпрянськими рисами [2: 1: к. IX]. Зауважимо, що говірку Степанівка представлено в мережі "Атласу російських говорів Башкирії" З. П. Здобної [10], але її тип потрактовано як перехідний від "південноросійського до середньоросійського". Про значний відсоток українських жителів села, які становлять більшість його населення, як і щодо інших говірок (переважно українських чи зі значним відсотком українців, які використовують

українську в побуті), скартографованих в атласі, нічого не сказано.

Найбільшого впливу українська говірка Степанівки зазнає з боку мови російської як функційно потужної в цьому населеному пункті з огляду на кількість російського населення, яке проживає в населеному пункті; те, що російська є мовою офіційного спілкування, яка підтримується на державному рівні; та враховуючи структурної й генетичної близькості української та російської мов.

Варіантність граматичних форм у діалектній системі може бути зумовлена різними чинниками, насамперед відсутністю стандартизованих, строгих норм, які кодифікують літературну мову. Проте це не означає відсутності в говірці норми діалектної, адже норма в діалектах "забезпечує існування певної діалектної структури як цілісної одиниці, дає змогу уникнути мовного хаосу, при тому що мова характеризується надзвичайним багатством форм на всіх рівнях" [9: 387]. Багато варіантів, чи так званих дублетних граматичних форм, цілком відповідають діалектній нормі говірки, а у випадку говірки транслокалізованої – давній, питомій системі її материнської основи. В інших же випадках поява граматичних варіантів у діалектній системі переселенської говірки може бути зумовлена чинниками, релевантними саме для такого типу транслокалізованих діалектних систем. Важливо, що варіантність під впливом інших діалектних утворень чи літературних мов (як української, так і російської) може розвиватися і в так званих материкових говірках – основного діалектного масиву. Зокрема, багато варіантних рис, притаманних новоствореним українським говіркам, наводила А. М. Муқан [11].

На основі корпусу діалектних текстів, записаних у с. Степанівка, було виявлено **безваріантні** та

**варіантні** граматичні форми різних частин мови. Зупинімося на останніх докладніше. Деякі варіантні граматичні риси зумовлені насамперед внутрішнім станом і розвитком мовної системи говірки та **зберігають вихідний діалектний стан**; приміром, яскравим прикладом граматичної варіантності в українській транслокалізованій говірці с. Степанівка є такі дієслівні форми:

1) 3-тя ос. одн. дієслів теп. і майб. часу із кінцевим **т'** і без нього: *не ви'ходитьт'* та *зада'валис' та'ким пи'тан':ам / а не по'г'ірше ч'ї зна'н':а ро'с'їс'койі 'мови* (у мовленні одного інформанта) [14: 153];

2) повні та усічені форми 3-ї ос. одн. дієслів І дієвідм. з основою на -j: *ко'н'аку запр'а'гаїе / і со'хої з'найеш іа'к'ї 'борозди 'д'ела!* [14: 208]; *одну, значить, нитку сюда пускає, і отут нажима ногами, й оно прихлопне, і сюда, значить, пускає, і виходить полотно* [15: 253].

3) варіантні закінчення дієслів II дієвідміни, які можуть мати як закінчення своєї дієвідміни, так і перетягувати закінчення I дієвідміни в 3 ос. мн. у ненаголошеній позиції: *мо'лот'ут'*, *ст'ройут'*, *мо'роз'ут'*, *с'тайл'ут'*, *и'ж:ар'ут'* [14: 187, 190, 191, 201, 175 відповідно] і *'вар'ам'*, *пре'воз'ам'* [14: 218, 221] тощо. Зауважимо, що в цьому випадку не засвідчено паралельних закінчень в одному слові, тож можемо припускати, що граматична варіантність закінчень **ам'** / **ут'** певною мірою лексикалізована, тобто флексії закріплені за окремими дієсловами: так, наприклад, у всіх похідних із коренем *воз-* відзначене лише закінчення **ам'**, хоча в мовленні цього самого інформанта велика кількість дієслів II дієвідм., які в 3 ос. мн. мають флексію **ут'**.

Засвідчені паралельні форми займенника *він* у непрямих відмінках

із приставним **н-** і без нього: *у\_їїх* во'ни 'шили [14: 167]; но *ї\_їїх* 'кажут' *їа не\_з'найу* / 'кажут' *у\_н'їх* т'рудно хо'дит' [14: 167]; *У нас оце конопля, з їого делали і рядна* [15: 253]; форми займенника вона: *ї\_нейі* 'мати бу'ла мор'доўка [14: 181]; *ї\_нейі* 'д'їчи'іна ро'дїлас' [14: 185]; *стояла якась така велика гребїнка, вони чешуть-чешуть на її* [15: 253] – при переважанні одноваріантної – із протетичним **н**; аналогічні тенденції відображені на відповідних картах АУМ у материнському континуумі цієї говірки [2: 1: к. 226–228]. Також паралельно функціонують вказівні займенники *сеї* / *цеї*: *сеї гот*, 'цеї гот (переважає останній варіант); див. також: [2: 1: к. 229].

Наведені паралельні форми (звичайно, цим їхній перелік не вичерпується) притаманні середньоаддніпряньським та слобожанським українським говіркам основного масиву, на стику яких розташовані материнські українські говірки башкирської Степанівки.

Системний послідовний аналіз відмінювання іменників на підставі записаних текстів дозволив виявити варіантні форми у говірці с. Степанівка – як у системі дієслова, так і в системі відмінювання іменникових частин мови. Наприклад, у мовленні паралельно вживані частки **с'** та **с'а** в дієсловах: *ну ми не\_пон'їмали їїх'ного 'говора хо'т'а хах'лі бу'ли // а ї\_їїх п'їч'тан'дари назе'валос' ... / вот тут ми\_ї наб'ралис'* та *ї 'мама наде'вилас'а / ї\_їо'му помо'гала і с'тала ї\_са'ма шит'* у мовленні одного інформанта [14: 170, 168 відповідно]; і навіть в одній синтагмі *А як женились, то вже ї\_строїлися там* [15: 251]. Зауважимо, що для материнських говірок більше властива форма **с'а** [2: 1: к. 265].

Варіантними в досліджуваній говірці є форми Ор. в. іменників жін. і спільного р. І відм., для яких засвідчено закінчення **-оїу** та **-ейу** для

твердої і м'якої групи відповідно (хоча в деяких випадках можливе перетягування закінчень м'якої групи іменниками групи твердої), притаманні для говірок, що сформували діалектну основу Степанівки [2: 1: к. 183–185]. Водночас дуже частотними є флексії **-ої** в іменниках твердої групи та **-еї** в іменниках м'якої групи, які, можна припустити, набуті під впливом російського мовлення, хоча підтримування тенденції до перетягування закінчень іменниками різних груп можна вважати збереженням граматичного архетипу материнських говірок:

1) *т'апкоїу* [14: 176]; *г'речкоїу* [14: 176]; *а\_ми з\_Зойейу* *седе'мо ї\_жде'мо* [14: 218]; *Все життя работала дояркою* [15: 251]; *Мати була вдовою* [15: 251]; *над річкою* [15: 251]; *Дід старостою у деревні був* [15: 254].

2) *со'ломої* *то'пили* [14: 184]; *у 'хат'ї га'ланка бу'ла с\_пли'тої / с\_ли'жанкої* [14: 184]; *за'вар'уйут' га'р'ач'ої во'дої му'ку* [14: 177]; *ї\_же 'п'енкої їз'а'лос'* [14: 172]; *во'дої за'л':ут'* [14: 174]; *їз\_Зойої* [14: 218]; *па'том ме'не і те'л'атницеї по'с'тавили* [14: 160].

Різні форми засвідчені не лише в одному ідіолекті (з *Зойейу* // *їз\_Зойої*), а й можуть побутувати навіть у межах однієї синтагми: *вес'ноїу с\_крапи'вої ва'рили* [14: 175], що, вочевидь, свідчить про їхню рівнофункційність у говірці.

Деякі відмінкові варіанти пов'язані з різними фонетичними змінами. Зафіксовано варіантність у реалізації давнього чергування *з, к, х – з, ц, с* у формах Д. та М. в. одн. іменників І і ІІ відміни, що пов'язано із давнім процесом – другою палаталізацією задньоязикових приголосних. Як засвідчує аналіз, у транслокалізованій українській говірці Степанівки значно переважають форми зі збереженням *з, к, х*, як у російській мові: *це з'гадувай*

с'к'іл'ки 'жито 'коштувало то'д'і на 'ринк'і пуд 'жита [14: 152]; не'сеш у 'миск'і [14: 195]; в'ка'душк'і [14: 173]; на'у'борк'і бу'ли п'іу'года [14: 188]; ве'зеш на'ко'н'ак'і [14: 199]; 'їздиш так на'ко'н'ак'і [14: 205]; і'ми б'ігом да'ваї 'ето на'ко'н'ак'і ка'тау'а [14: 202]; на'с'тар'їй зак'васк'і [14: 178]; оу'о'му 'в'ір'у шо на'п'ісано 'ї'ти'їєї к'нишк'і [14: 208]; л'і'п'ошки 'мама пек'ла / вот / у'п'іч'к'і [14: 218]; гра'ї на'гар'мошк'і хара'шо [14: 219]; на 'Дал'н'ім Вос'ток'і [14: 185]; жи'ї 'ї' Мар'їано'їк'іе [14: 212]; у'нас о'тут 'ї' Низму'тино'їк'і [14: 203]; 'сам у' Ми'хайло'їк'і жи'ве [14: 219]. Ці іменники можуть мати як закінчення -і, так і -е з відповідним пом'якшенням попереднього задньоязикового: на б'іс'тарк'е [14: 208]; бу'ло на 'картач'к'е ви'дат' [14: 204]; 'їєсл'ї спат' то у'ру'башк'е і'в'іс'подн'їце [14: 165]; 'ї' Сте'пано'їк'е [14: 190]; в' Алик'сандро'їк'е [14: 190]; 'ї' Ми'хайло'їк'е [14: 183]; 'ї' Тереш'ко'їк'е [14: 179]; У д'еда в Терешков'к'е куз'ня бу'ла [15: 251]. Водночас на тлі засвоєних граматичних форм зафіксовано, хоч і значно рідше, форми із другою палаталізацією: 'ї' Сте'пан'їу'ц'і [14: 177]; При'їхали, зем'лю купи'ли в Терешков'ц'і, там поле бу'ло [15: 252]; тут в'ок'ру'з'і не'бу'ло та'кого [14: 162]; на'за'л'ізнаї да'роз'е [14: 158].

Аналогічну варіантність закінчень, зумовлену фонетичною інтерференцією з мовою російською, відзначено в М. в. одн. іменників І і II відміни з іншим приголосним основи, які можуть мати питоме закінчення -і та набути під впливом контактної російської -е: на'ме'ж'і [14: 154], на'остров'і [14: 154], на'ква'тир'і [14: 219] та 'ї'мага'з'ін'е [14: 166], у'кол'хоз'е [14: 162], на'т'рахтор'е [14: 162]; в Н. в. мн. іменників із питомим закінченням -у і набути -і: ру'башк'і і ру'башк'і (у

мовленні одного інформанта) [14: 165]; с'в'атк'и, л'і'п'ошки [14: 196, 215] і с'в'атк'і, ка'томк'і [14: 195, 171] та ін.

Одним із виразних мовних маркерів українських говірок середньонаддніпряньського та слобожанського говорів південно-східного наріччя української мови є повна стягнена форма прикметників та займенників прикметникового типу відмінювання в жін. й сер. р. одн. та у мн. Здебільшого для українського мовлення досліджуваної говірки Степанівка властиві саме такі форми, які зберігають вихідний діалектний стан, що засвідчено на відповідних картах "Атласу української мови" [2: 1: к. 238; 2: 3: I: к. 55]: 'ето по по'год'ї 'ї'же л'уди з'нали с'тар'ен'к'і с'к'іки 'нада / 'їєсл'ї 'т'опла по'года там п'івто'ри не'д'ілі / 'ето / во'на там ле'жит' // 'їєсл'ї прох'ладна то 'б'іл'ше [14: 164]; з'не'д'ілу ви'б'іл'уйиш / во'но то'д'і 'б'іле ста'їє і 'м'ахе [14: 165]; а і'ш'е і'верхн'а о'дежа бу'ла [14: 165]; ба'бус'а в'нас куд'р'ава бу'ла [14: 165]; у'мужи'к'іу бу'ли 'вишит'і ру'башк'і / і у / 'ето / у'ж'інок бу'ли 'вишит'і ру'башк'і [14: 165]; ну о'бич'но бор'ш'ч' / кар'тошка 'жарена / 'каш'і 'раз'н'і / 'ети п'шон':і гре'ч'ан'і [14: 172]; кохти хороші вишивали – рукава вишиті, і тут розшиті [15: 253]; і кохти женські тоже ж хрестом вишивали [15: 253]. Водночас у говірці функціонують (на загал із меншою частотою) і нестягнені форми, не властиві для материнського мікроареалу Степанівки: У нас нази'вали п'лоск'ін' // 'ето ж у 'каждого 'ето рас'т'ен'їя 'їєс' 'ета / і мужс'ко'їє і 'женска'їє [14: 164]; 'перво'їє і'їул'а ми'не 'визвали ту'ди [14: 189]; Сім'я її – Денисенки, бу'ла больша'я [15: 252]; осталась одна труба печна'я [15: 254]. Такі паралельні варіанти вживані не лише на рівні говірки, а й на рівні окремого ідіолекту чи навіть в одній синтагмі: за



к'вітку 'новуйу / за'д'їрку  
ч'єрноб'рову [14: 221]; Вона  
сладковата, кисло-сладкая такая. І  
красно-коричнева [15: 253].

Іноді варіантність конструкцій  
пов'язана безпосередньо із  
семантикою висловлювання: те, що  
стосується української мови  
оформляється українськими мовними  
засобами і навпаки, пор.: *дак ѿа ѱже і*  
*к'нишк'ї ч'їтаѱ по\_ук'раїн'с'к'ї ѿак*  
*на\_руском оди'наково ч'їтаѱ у\_же*  
*к'нишк'ї* [14: 180].

Важливим чинником у розвитку  
варіантності граматичних форм в  
окремій діалектній системі, зокрема й  
досліджуваної української говірки  
с. Степанівка, є особливості ідіолектів  
її носіїв, адже, як слушно зазначає  
О.О. Нефьодова, "загальномовний  
показник варіантності в діалекті  
складається із суми ідіолектного  
варіювання" [12: 283]. Здебільшого всі  
наведені вище приклади граматичних  
варіантів властиві мовленню одного  
діалектоносія, а ступінь вияву одного  
чи іншого варіанта залежить саме від  
його мовної компетенції. Як приклад  
також можна навести явище  
перетягування прикметниками (або  
іншими частинами мови  
прикметникового типу відмінювання)  
твердої групи моделі відмінювання  
прикметників м'якої групи із  
відповідною зміною флексії [и] → [ї] та  
пом'якшенням приголосного основи.  
Такі форми в говірці с. Степанівка  
вкрай рідкісні й притаманні лише  
окремим ідіолектам: *м'їшан'їх* [сімей]  
*м'ного* [14: 186] і *б'їлиї* *б'їлиї* у цьому  
самому ідіолекті [14: 197]; *посл'є*  
*два'цат'їх го'д'їу* [14: 201]; *до\_сам'їх*  
*мо'роз'їу* [14: 192] і водночас *кон:її*  
*дв'їр* [14: 200]; *здо'ровїї руч'ниї*  
*с'їна'ратор* [14: 192]; *на\_ч'їт'вертиї*  
*клас* [14: 188] у мовленні іншого  
діалектоносія; *неїн'їх* *усн'їх'їу*  
*достигала* [14: 152] і *неаф'ї'цїїних* [14:  
155].

**Висновки й перспективи**  
**дослідження.** Варіантність є

універсальною рисою говірок, яким  
притаманна усна форма побутування.  
Аналіз мовлення носіїв української  
транслокалізованої говірки  
с. Степанівка в Башкортостані  
засвідчує наявність багатьох  
варіантних граматичних форм, поява  
яких зумовлена різними факторами,  
серед них:

1) давніші варіанти, принесені із  
материнської говірки, де вони постали  
як результат розвитку діалектної  
системи;

2) новіші варіанти, породжені  
контактуванням різних мовних /  
діалектних систем на новій території  
побутування говірки. Аналіз поточної  
соціолінгвальної ситуації зумовлює  
кваліфікацію української говірки  
с. Степанівка як такої, що зазнає  
потужного іншомовного впливу,  
насамперед російської мови з огляду  
на великий відсоток російського  
населення;

3) варіанти, зумовлені  
індивідуальною мовною компетенцією  
– у межах одного ідіолекту; при цьому  
на розвиток варіантності в межах  
одного ідіолекту впливає можливість  
більшого чи меншого впливу на  
конкретну мовну особистість  
контактної мови (чи, в інших  
випадках, діалектів). Передумовою  
появи усталених у говірці граматичних  
варіантів, тобто "формально відмінних,  
закріплених мовленнєвою практикою  
словоформ, які сприймаються  
діалектоносіями як альтернативне  
вираження значення" [5: 13], може  
бути виникнення одиничних  
*трансформ*, тобто словоформ, які  
мають саме "індивідуальний  
несистемний характер і виникають  
спорадично" [5: 13], проте з часом  
можуть увійти в систему говірки,  
закріпившись в узусі.

Спостереження над варіантними  
граматичними формами різних частин  
мови дає підстави стверджувати, що  
граматичні варіанти зафіксовано  
практично в усіх частинах мови,  
водночас стабільнішою до впливу

інших контактних ідіомів виявляється дієслівна система говірки, адже зафіксовані варіанти – це здебільшого питомі форми, принесені з материнського ареалу, а не вплив російської мови. Натомість у відмінковій системі іменних частин мови варіантів, що є результатом переймання рис російської мови, виявилось більше. З огляду на контексти вживання таких форм можна стверджувати про їхню рівнофункційність у мовленні нащадків українських переселенців Степанівки.

Перспективним вважаємо подальше вивчення проблеми варіантності в українських діалектах, насамперед транслокалізованих, адже докладний аналіз варіантних, зокрема граматичних, форм переселенської говірки дає змогу дослідити динаміку діалектної системи та спрогнозувати основні тенденції розвитку мовного ідіому.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Народна лексика Західного Полісся. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. С. 109–112.
2. Атлас української мови: в 3 т. Т. 1–3. Київ, 1984–2001.
3. Глуховцева К. Д. Варіативність діалектних явищ у системі українських східнослов'янських говірок. *Волинь – Житомирщина*. № 14. 2005. С. 48–54.
4. Гримашевич Г. І. Діалектний текст говірки як відображення системних відношень прислівників. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*. Вип. 51. 2015. С. 183–185.
5. Гриценко П. Е. Грамматический портрет диалекта. *Исследования по славянской диалектологии*. 16. *Грамматика славянских диалектов. Механизмы эволюции. Утраты и инновации. Историко-типологические явления*. Москва, 2013. С. 9–36.
6. Гриценко П. Е. Феномен диалектного явления: онтология и гносеология. *Исследования по славянской диалектологии*. 17. *Судьба славянских диалектов и перспективы славянской диалектологии*. Москва, 2015. С. 9–59.
7. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наукова думка, 1990. 268 с.
8. Демчик І. А. Явище синонімії в мовленні представника східнослов'янської говірки (на матеріалі с. Шульгінка Старобільського району Луганської обл.). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Вип. XXIV. Ч. 1. 2011. С. 541–548.
9. Железняк М. Г. Норма в діалектах. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Видавництво "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2000. С. 387.
10. Здобнова З. П. Атлас русских говоров Башкирии (в 2-х ч.). Ч. 1. Уфа, 2004. 176 с.
11. Мукан А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови. *Українська діалектна морфологія*. Київ: Наукова думка, 1969. С. 191–199.
12. Нефедова Е. А. Вариантность как отражение эволюции русских говоров. *Диалекты в синхронії та діахронії*. 3. *Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології*. Київ: КММ, 2017. С. 283–295. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r590.pdf> (дата звернення: 15.06.2022).
13. Ткачук М. М. До питання про структурну варіантність ботанічної лексики в редукованих говірках Чорнобильської зони. *Диалекты в синхронії та діахронії*. 3: *Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології*. Київ: КММ, 2017. С. 421–427. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r590.pdf> (дата звернення: 15.06.2022).
14. Ткачук М. М. Українські говірки Башкортостану: Золотоношка і Степанівка / Відп. ред. та авт. передм.



П. Ю. Гриценко. Київ: Інститут української мови НАН України, 2020. 246 с. (електронне видання). URL: [https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tkachuk\\_Ukrayinski-govirky-Bashkortostanu\\_final.pdf](https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tkachuk_Ukrayinski-govirky-Bashkortostanu_final.pdf) (дата звернення: 02.06.2022).

15. Чернієнко Д., Пилипак М. Республіка Башкортостан. Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціонормативні практики. Київ: Видавництво ІМФЕ, 2019. С. 242–272.

16. Hromko T. V. Dictionary of variant vocabulary in the light of monographic description: theoretical justification. *International journal of philology (Міжнародний філологічний часопис)*. 11(3). 2020. P. 42–47. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4022> (дата звернення: 24.05.2022).

#### REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arkushyn, H. (2014). Narodna leksyka Zakhidnoho Polissia: monohrafiia [Folk vocabulary of Western Polissia: monograph]. Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. S. 109–112. [in Ukrainian].

2. Atlas ukraïnskoi movy: v 3 t. (1984–2001). [Atlas of Ukrainian language]. T. 1–3. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Hlukhovtseva K. D. (2005). Variatyvnist dialektnykh yavysch u systemi ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Variation of dialect phenomena in the system of Ukrainian East Slobozhansk dialects]. *Volyn – Zhytomyrshchyna*. № 14. 2005. S. 48–54. [in Ukrainian].

4. Hrymashevych H. I. (2015). Dialektnyi tekst hovirky yak vidobrazhennia systemnykh vidnoshen pryslivnykiv [Dialectal text of patois as a reflection of system relations of adverbs]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*.

Seriia : Filolohichna. Vyp. 51. S. 183–185. [in Ukrainian].

5. Gricenko P. E. (2013). Grammaticheskij portret dialekta [Grammatical portrait of a dialect]. *Issledovanija po slavjanskoj dialektologii*. 16. Grammatika slavjanskih dialektov. Mehanizmy jevoljucii. Utraty i innovacii. Istoriko-tipologicheskie javlenija. Moskva. S. 9–36. [in Russian].

6. Gricenko P. E. (2015). Fenomen dialektного javlenija: ontologija i gnoseologija [The phenomenon of the dialectal fact: ontology and epistemology]. *Issledovanija po slavjanskoj dialektologii*. 17. Sud'ba slavjanskih dialektov i perspektivy slavjanskoj dialektologii. Moskva. S. 9–59. [in Russian].

7. Hrytsenko P. Yu. (1990). Arealne variuvannia leksyky [Areal variation of the vocabulary]. Kyiv: Naukova dumka. 268 s. [in Ukrainian].

8. Demchyk I. L. (2011). Yavyschche synonymii v movlenni predstavnyka skhidnoslobozhanskoj hovirky (na materialii s. Shulhinka Starobil'skoho raionu Luhanskoj obl.) [The phenomenon of synonymy in the speech of the representative of the East Slobozhansk dialect (on the material of the village of Shulhinka, Starobil'sk district, Luhansk region)]. *Aktualni problemy slovianskoj filologii*. Vyp. XXIV. Ch. 1. S. 541–548. [in Ukrainian].

9. Zhelezniak M. H. (2000). Norma v dialektakh [The norm in dialects]. *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana. S. 387. [in Ukrainian].

10. Zdobnova Z. P. (2004). Atlas russkih govorov Bashkirii (v 2-h ch.) [Atlas of Russian dialects of Bashkiria (in 2 parts)]. Ch. 1. Ufa. 176 s. [in Russian].

11. Mukan A. M. (1969). Variantnist form u deiaknykh novostvorenykh hovorakh ukraïnskoi movy [Variability of forms in some newly created dialects of the Ukrainian language]. *Ukrainska dialektna morfolohiia*. Kyiv: Naukova dumka. S. 191–199. [in Ukrainian].

12. Nefedova E. A. (2017). Variantnost' kak otrazhenie jevoljucii russkikh govorov [Variability as a reflection of the evolution of Russian dialects]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii. Transformatsiia dialektnoho kontynuumu i problemy lnhvoekolohii*. Kyiv: KMM. S. 283–295. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r590.pdf> (reference date: 15.06.2022). [in Russian].
13. Tkachuk M. M. (2017). Do pytannia pro strukturnu variantnist botanichnoi leksyky v reduktivnykh hovirkakh Chornobylskoi zony [On the question of structural variability of botanical lexis in the reduced Chornobyl zone dialects]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii. 3: Transformatsiia dialektnoho kontynuumu i problemy lnhvoekolohii*. Kyiv: KMM. S. 421–427. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r590.pdf> (reference date: 15.06.2022). [in Ukrainian].
14. Tkachuk M. M. (2020). Ukrainski hovirky Bashkortostanu: Zolotonoshka i Stepanivka [Ukrainian dialects of Bashkortostan: Zolotonoshka and Stepanivka] / Vidp. red. ta avt. peredm. P. Yu. Hrytsenko. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. 246 s. (elektronne vydannia). URL: [https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tkachuk\\_Ukrayinski-govirky-Bashkortostanu\\_final.pdf](https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tkachuk_Ukrayinski-govirky-Bashkortostanu_final.pdf) (data zvernennia: 02.06.2022). [in Ukrainian].
15. Cherniienko D., Pylypak M. (2019). Respublika Bashkortostan [Republic of Bashkortostan]. *Etnohrafichnyi obraz ukraintsiv zarubizhzhia. Korpus ekspedytsiinykh folklorno-etnografichnykh materialiv*. Ch. 1. Kultura zhyttiezabezpechennia ta tradytsiini sotsionormatyvni praktyky. Kyiv: Vydavnytstvo IMFE. S. 242–272. [in Ukrainian].
16. Hromko T. V. (2020). Dictionary of variant vocabulary in the light of monographic description: theoretical justification. *International journal of philology (Mizhnarodnyi filolohichniy chasopys)*. 11(3). P. 42–47. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4022> (reference date: 24.05.2022). [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 28.06.2022

Схвалено до друку: 26.08.2022